

«ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ПЕРІОД» СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЕОНІДА КУЧМИ

У статті досліджується трудова та громадсько-політична діяльність Леоніда Кучми в період 1975–1990 рр. Проаналізовано фактори та впливи, що посприяли формуванню та становленню Леоніда Кучми як політичного діяча та лідера держави.

Ключові слова: Кучма, «Південмаш», партком, генеральний директор.

Діяльність Леоніда Кучми в дніпропетровський період є досить маловивченою сторінкою його життя. Хоча саме в цей час розпочинається становлення та просування спочатку простого інженера КБ «Південне», а пізніше і провідного конструктора, партійного діяча стратегічного ракетного підприємства «Південний машинобудівний завод» (далі – «Південмаш») до непростих вершин політичного олімпу. Проте недослідженість даного етапу його життєвого шляху обумовлена роботою Леоніда Кучми на найбільш закритому та секретному підприємстві СРСР, а також необхідністю концентрації зусиль виключно в виробничій сфері.

Це питання в своїх дослідженнях висвітлювали В. Литвин¹, К. Бондаренко², В. Платонов³, В. Горбулін⁴, проте їхні розвідки мають вибірковий та поверхневий характер. Саме тому нагальним та актуальним є пошук та об'єктивне висвітлення становлення Леоніда Кучми як політичного лідера крізь призму його виробничої та партійної діяльності.

Свою партійну кар'єру майбутній генеральний директор «Південмашу» розпочав в 1964 році, коли був прийнятий в члени КПРС. Хоча в протоколі № 23 засідання парткому підприємства п/с 203 від 25 лютого 1964 року це питання стояло в порядку денному першим, проте відомостей щодо прийнятого рішення просто немає – чистий пробіл. Можна висловити припущення, що діяльність новоствореного підприємства була засекреченою, тому кадрові питання, особливо партійного характеру керівництво воліло не фіксувати. Або, що більш ймовірно, цьому посприяло технічне недопрацювання секретаря. Проте факт досить цікавий і спонукає до певних роздумів⁵.

26 серпня 1975 р. відбулося засідання парткому КБ «Південне», на якому розглядали питання затвердження характеристики Л. Кучми для обрання на посаду секретаря парткому КБ замість Г. Піленкова, який переходив на іншу, господарську посаду. Також обговорювали попередній склад майбутнього складу партійного комітету⁶. Уже 2 вересня 1975 р. надійшов лист Дніпропетровського міськкому КПУ за підписом першого секретаря В. Бойка в обласний комітет, в якому міський комітет просив надати згоду рекомендувати на майбутніх виборах секретарем партійного комітету КБ «Південне» товариша Кучму Л. Д., члена КПРС, який працював на той момент в.о. помічника головного конструктора бюро. В додаток до листа була приєднана характеристика. В ній зазначено, що Кучма Л. Д. після закінчення Дніпропетровського університету в 1960 році був направлений в конструкторське бюро «Південне», де працював інженером, досвідченим керівником і організатором. Йому були властиві старанність, вимогливість до себе і підлеглих, ввічливість, а також наявність авторитету серед колективу, неодноразово відзначався як один з кращих працівників. Також, що основне для зайняття такого роду посад, характеризувався як політично грамотний і морально стійкий⁷.

4 вересня документи з грифом секретно були надіслані обласним комітетом партії в ЦК КПУ зі згодою про підтримку Кучми Л. Д. на виборах секретаря парткому КБ «Південне» і зазначенням факту, що це питання узгоджене з членами бюро обкому. В обласній характеристиці за підписом секретаря обкому Є. Качаловського зазначалось, що тов. Кучма Л. Д. приймає активну участь в громадському житті. Свідченням цього є його обрання (двічі) секретарем комсомолу підприємства та членство в складі партійного комітету КБ «Південне».

За сумлінну працю і заслуги в створенні зразків нової техніки нагороджений медалями «За освоєння цілинних земель», «За трудову доблесть» і «За доблесну працю. В відзначення 100-річчя з дня народження В. І. Леніна»⁸.

Через два місяці в постанові бюро Дніпропетровського міськкому Компартії України від 4 листопада 1975 року (протокол №49 п. 15) зазначалось, що міськком приймає пропозицію Червоногвардійського райкому Компартії України про затвердження Кучми Л. Д. секретарем парткому конструкторського бюро «Південне». В додаток до цього 21 листопада була прийнята постанова обкому (протокол №39 пункт 26) про схвалення пропозиції Дніпропетровського міськкому Компартії України про затвердження секретарем партійного комітету конструкторського бюро «Південне» Кучми Л. Д., обраного 30 вересня 1975 року та прохання ЦК КПУ затвердити це рішення⁹.

Як бачимо, процес узгодження кандидатур для призначень на важливі посади був досить тривалим і бюрократичним процесом. Проте Л.Кучма пройшов цей непростий шлях і успішно керував парткомом КБ «Південне». Зокрема, на засіданні парткому КБ «Південне» 22.01.1980 р. обговорювалось питання щодо проблем, які виникли з розробкою теми «44». Леонід Кучма в ролі секретаря парткому проявив себе як вимогливий та жорсткий керівник. Зокрема, він звернув увагу на недостатньо правильний підхід до цієї теми, закликав тов. Іванова І. І. зайняти більш активну позицію в КБ-5 і спонукати керівництво КБ-5 до виконання поставлених завдань. Щодо інших партійних керівників об'єднання, то вони повинні проявляти ініціативу та вирішувати проблемні питання самостійно, не чекаючи вказівок зверху¹⁰.

Проте відразу після свого переобрання на посаду секретаря парткому КБ «Південне» Л. Кучмі пропонують висунути свою кандидатуру на посаду секретаря партійної організації уже всього виробничого об'єднання «Південмашу». В постанові бюро обкому Компартії України від 4 березня 1980 року (протокол № 21 пункт 13) розглянуто питання щодо тт. Кучми Л. Д. та Мігдєєва О. В. Зазначено, що обласний комітет партії приймає пропозицію міськкому про затвердження Кучми Л. Д. секретарем партійного комітету виробничого об'єднання «Південний машинобудівний завод», якого було обрано на посаду 20 лютого 1980 року і звільнити попереднього керівника Мігдєєва О. В. від обов'язків у зв'язку з обранням його першим секретарем Червоноармійського райкому партії м. Дніпропетровська. В довідці-об'єктивці відзначено, що Леонід Кучма має позитивні характеристики від первинної парторганізації об'єднання, Красногвардійського райкому та Дніпропетровського міськкому партії. Також схвально відгукнулись про претендента особисто начальник і генеральний конструктор КБ «Південне» Володимир Уткін і секретар парткому об'єднання Олександр Мігдєєв. В листі міського комітету на адресу Дніпропетровського обкому важливим і вартим уваги є той момент, що Леонід Кучма висувався на посаду секретаря парткому «Південмашу» з резерву. Це свідчило про досить вагому підтримку та просування на надзвичайно відповідальну посаду¹¹. Щодо В. Уткіна, то в майбутньому в Кучми будуть виникати з ним численні непорозуміння і суперечності щодо виробничих питань. Варто зазначити, що на посаду секретаря парткому «Південмашу» просували Володимира Лобанова, який давно себе бачив на цій посаді, однак колектив «Південмашу» на зборах підтримав кандидатуру Леоніда Кучми. Однак в 1981 році з посади йде перший заступник В. Уткіна, генерального конструктора КБ «Південне» і останній пропонує на цю посаду Леоніда Кучму. Відтепер Кучма суміщав дві посади – секретаря парткому «Південмашу» і першого заступника головного конструктора КБ «Південне». Цей період їхньої співпраці, який тривав до 1986 року був дуже конструктивним і плідним, що проявилось в практичних результатах щодо розробки і випуску нових моделей ракет¹².

22 листопада 1980 р. секретар парткому «Південмашу» був обраний делегатом міської партійної конференції від Красногвардійської районної партійної організації. На той час він був депутатом Дніпропетровської міської ради народних депутатів та членом бюро райкому Компартії. На 1980 рік він тричі обирався делегатом міських партконференцій¹³. 18 грудня 1980 р. відбулася XXVIII міська партійна конференція, на якій відбулися вибори нового складу Дніпропетровського міського комітету КПУ. Тов. Ю. Сурмач виступив з пропозицією обрати 103 члени міськкому. Серед запропонованих кандидатів значилося прізвище недавно призначеного на посаду секретаря парткому ВО «Південний машинобудівний завод» Л. Кучми. Лічильна комісія партконференції відповідно до Інструкції ЦК КПРС від 7.08.1973 р. «Про

проведення виборів керівних партійних органів» своїм протоколом № 2 вирішила вважати обраними всі 103 кандидатури, висунуті делегатами¹⁴.

В своїй доповіді в якості секретаря парткому ВО «Південмаш» «Про завдання партійних організацій об'єднання щодо подальшого зміцнення партійної і державної дисципліни, підвищенню ефективності кадрів в світлі рішень XXVI з'їзду КПРС, тез і висновків, висловлених тов. Л. І. Брежньєвим в промові на Листопадовому (1981 р.) Пленумі ЦК КПРС» на зібранні партійно-господарського активу об'єднання 08.12.1981 р. Л. Кучма проаналізував ситуацію на виробничому об'єднанні, причини технічного відставання від графіків по окремих дослідницьких темах. Особливу увагу секретар парткому привернув до питання підбору кадрів. Леонід Кучма наголосив, що в більшості випадків висунення керівних кадрів відбувається поспішно, без узгодження з керівними партійними органами на місцях. Резерв кадрів формується формально, зокрема якщо в 1980 р. з резерву призначено на управлінські посади 46%, то в 1981 р. лише 22%. І все це здійснюється з ініціативи керівників виробництва об'єднання¹⁵.

В лютому 1982 р. Леоніда Кучму призначають на посаду першого заступника генерального конструктора і начальника КБ «Південне». Часу для адаптації на новій посаді в нього не було. До того ж досить часто в відрядженнях перебував В. Уткін, безпосередній начальник, який окрім виконання професійних обов'язків, також був членом КПРС, депутатом Верховної Ради СРСР, членом Президії Академії наук. Тому всі поточні питання доводилося вирішувати в оперативному порядку новому керівнику Кучмі. З часом всі звикли до частої відсутності шефа КБ «Південне» і навіть тоді, коли він був на місці вирішували всі питання в його заступника. Це звичайно не подобалося В. Уткіну, такий стан речей завдавав удару його авторитету і гордості. Співпраця з генеральним конструктором була досить непростою, стосунки між керівниками часто супроводжувалися непорозуміннями і випадками. До честі обох протистояння між ними не було – обов'язки та відповідальність за виконання поставлених оборонним комплексом завдань стали пріоритетом¹⁶.

Лист Дніпропетровського обкому про звільнення Б. Губанова і рекомендацію ЦК КПУ затвердити Кучму Л. Д. на посаді першого заступника начальника і генерального конструктора конструкторського бюро «Південне» був надісланий ще 3 лютого 1982 р. Процес погодження був досить тривалим, це також було пов'язано з тим, що «Південний машинобудівний завод» був стратегічним підприємством і інформація про його діяльність була засекреченою. До того ж йшлося про призначення ключової фігури для конструювання ракетних носіїв. 4 лютого 1982 року був підписаний наказ міністра загального машинобудування С. Афанасьєва № 10/к про призначення Кучми Леоніда Даниловича першим заступником начальника і генерального конструктора конструкторського бюро «Південне». 10 лютого ЦК КПУ надсилає лист за підписом секретаря ЦК Компартії України І. Соколова до ЦК КПРС з проханням надати згоду на обрання Кольцова М.Н. секретарем парткому «Південмашу» і звільнення з цієї посади Кучми Л. Д. у зв'язку з призначенням його першим заступником начальника і головного конструктора КБ «Південне»¹⁷.

Слід відзначити, що Леонід Кучма неодноразово обирався делегатом на партійні з'їзди. Так, 5 лютого 1986 року він був обраний делегатом від Дніпропетровської обласної парторганізації на XXVII з'їзд Компартії України¹⁸. XXVII з'їзд КПУ відбувся з 6 по 8 лютого 1986 року. На ньому одним з ключових питань було обрання чергового складу Центрального комітету, до складу якого входив Л. Кучма з 1981 року. Перший секретар Дніпропетровського обкому партії В. Бойко за дорученням наради представників делегацій вніс пропозицію включити в список для закритого (таємного) голосування з виборів членів ЦК КПУ 209 кандидатур. Серед цих осіб був Леонід Кучма та Олександр Макаров, які за посадами мали входити до складу ЦК. Голова лічильної комісії, другий секретар Донецького обкому КПУ Віктор Кучеренко оголосив результати голосування, в ході якого повідомив, що в списки для голосування було внесено 209 кандидатур і видано делегатам 2382 бюлетенів. За 206 кандидатур голоси були віддані одностайно, лише щодо трьох (І. Герасимова – один проти, В. Івашка – один проти, С. Мухи – чотири проти) були певні застереження. Досить загадково, що в цьому переліку виявився майбутній перший секретар ЦК КПУ Володимир Івашко¹⁹.

Також в документах Центрального комітету знаходимо інформацію першого секретаря Компартії України Володимира Щербицького з кадрових питань, датовану 24 березня 1982 р.

В ній зазначається, що член ЦК Компартії України Леонід Кучма, який працював секретарем парткому ВО «Південний машинобудівний завод», затверджений першим заступником начальника і генерального конструктора КБ «Південне». Варто відзначити, що повідомлення про призначення Кучми було оголошено членам ЦК КПУ на пленумі аж через чотири місяці, що може свідчити про секретність даного кадрового злету останнього²⁰.

5 жовтня 1986 року в листі першого заступника міністра загального машинобудування В. Коновалова повідомляється, що міністерство прийняло рішення запропонувати для затвердження ЦК КПРС кандидатури Кучми Л. Д. на посаді генерального директора ВО «Південмаш» – першого заступника начальника і генерального конструктора КБ «Південне». Міністерство в цьому поданні підкреслює, що Леонід Кучма «висококваліфікований спеціаліст в галузі ракетно-космічної техніки, приймає участь в розробці і випробуваннях багатьох бойових ракетних і ракетно-космічних комплексів. На даний момент при його безпосередній участі створюються новітні зразки бойових ракетних комплексів. В вирішенні технічних питаннях принциповий. Розпочаті справи доводить до кінця...»²¹.

18 жовтня 1986 року Дніпропетровський обласний комітет надіслав листа до ЦК КПУ з проханням надати згоду на увільнення Олександра Макарова з посади генерального директора ВО «Південний машинобудівний завод» імені Л. І. Брежнєва у зв'язку з виходом на пенсію. Обком пропонував на посаду генерального директора цього об'єднання, першим заступником генерального конструктора і генерального директора науково-виробничого об'єднання «Південне» рекомендувати Кучму Леоніда Даниловича, який працював на той момент першим заступником начальника і генерального конструктора конструкторського бюро «Південне».

28 жовтня 1986 року надійшов лист ЦК Компартії України до ЦК КПРС з кадрових питань, в якому Центральний Комітет Комуністичної партії України просив затвердити Кучму Леоніда Даниловича на посаді генерального директора «Південмашу» і звільнити від виконання обов'язків Олександра Макарова у зв'язку з його виходом на пенсію. Рекомендуючи Кучму на посаду члени ЦК відзначали, що за час роботи він виявив себе вмілим керівником, хорошим організатором, висококваліфікованим спеціалістом. В трудовій діяльності гарно вивчив кадровий потенціал підприємства і специфіку роботи конструкторського бюро і виробничого об'єднання. Велику увагу приділяє перспективним питанням. Поряд з цими позитивними якостями і характеристиками, констатувалось, що Кучма Л. Д. не має достатньо досвіду управління виробництвом. Проте враховуючи його професійні і політичні якості, ЦК КПУ вважав, що він забезпечить ввірену йому ділянку роботи. Варто зауважити, що довідка-об'єктивка на партійного діяча Кучми була надіслана разом з листом за підписом В. Горбуліна, завідуючого сектором відділу оборонної промисловості ЦК Компартії України, з яким в претендента на посаду склались досить тісні професійні зв'язки ще під час спільної роботи на «Південмаші»²².

29 жовтня 1986 р. була прийнята постанова бюро Дніпропетровського обкому Компартії України (протокол №22 пункт 26) «Про внесення змін в номенклатуру посад по оборонному відділу обкому партії і про тт. Уткіна В. Ф., Макарова О. М. і Кучму Л. Д.». Зокрема, в ній були прийняті наступні рішення. По-перше, у зв'язку з створенням науково-виробничого об'єднання «Південне» виведено з основної номенклатури оборонного відділу обкому партії посади: начальника і генерального конструктора КБ «Південне», генерального директора ВО «Південний машинобудівний завод» імені Л. І. Брежнєва. Замість цього були створені в основній номенклатурі нові посади, а саме генерального конструктора і генерального директора науково-виробничого об'єднання «Південне» – начальника КБ «Південне» (далі – генеральний конструктор) та генерального директора ВО «Південний машинобудівний завод» імені Л. І. Брежнєва – першого заступника генерального конструктора і генерального директора науково-виробничого об'єднання «Південне» (далі – генеральний директор). Також було запропоновано ЦК КПУ та ЦК КПРС затвердити на посаді генерального конструктора Володимира Уткіна. Було задоволено прохання генерального директора «Південмашу» Олександра Макарова про звільнення і висловлено вдячність за багаторічну кропітку плідну працю з укріплення оборонної могутності СРСР. І саме основне, бюро обкому просило надати згоду ЦК КПУ на затвердження Леоніда Кучми генеральним директором, звільнивши його з посади першого заступника начальника і генерального конструктора КБ «Південне». Наказом міністра загального машинобудування СРСР Олега Бакланова (№ 202-к) від 14 листопада 1986 року

про призначення Л. Кучми генеральним директором, по суті, вся довготривала процедура завершилася погодженням на союзному рівні і рішення було передано на затвердження Центрального комітету²³.

8 грудня рішенням ЦК КПУ Леонід Кучма був остаточно затверджений на посаді генерального директора ВО «Південний машинобудівний завод» імені Л. І. Брежнєва – першого заступника генерального конструктора і генерального директора науково-виробничого об'єднання «Південне». На цій посаді він змінив багаторічного керівника стратегічного підприємства союзного масштабу Олександра Макарова, який очолював «Південмаш» протягом двадцяти п'яти років²⁴.

Серед причин усунення Олександра Макарова і заміну його на Леоніда Кучму очевидці та дослідники виділяють зростання кількості аварійних випадків при відпрацюванні нових ракетних носіїв як військового призначення, так і космічного. Було скликане розширене засідання колегії міністерства на НВО «Південне», на якому було і прийняте рішення про необхідність кадрових змін. Мотивами для цього кроку керівництво міністерства визначило декілька моментів. По-перше, Л. Кучма мав можливість і природний талант поєднати спільні зусилля конструкторів і заводчан для досягнення поставлених завдань. Окрім цього, користувався незаперечним авторитетом і повагою у колег, знав зсередини завод, його можливості, настрої керівного складу. Відразу після вступу на посаду в найкоротші строки вдалося розробити нові моделі, поставити на озброєння системи доставки, а «Зеніт» зробити кращою космічною ракетою планети. За сім років його керівництва були досягнуті наступні результати: здано в експлуатацію 7516 квартир, збудована школа № 46, реконструйовані 15 і 62 школи, споруджений корпус на 282 місця в Криму, клубно-лікувальний корпус в Євпаторії, пологовий будинок і поліклініка. Все це свідчить про покращення соціальних умов працівників «Південмашу», спроби зберегти і стимулювати колектив для подальших результативних звершень. Свідченням високої оцінки і думки про Леоніда Кучми є характеристика Олександра Макарова: «Леонід Кучма – як директор був на місці. Працездатний, талановитий інженер. І як Президент зарекомендував себе непогано»²⁵.

18 липня 1987 р. на пленумі Дніпропетровського обкому КПУ розглядалось питання реалізації завдань партійних організацій області з виконання рішень червневого (1987 р.) Пленуму ЦК КПРС про корінну перебудову управління економікою. Леонід Кучма виступив з доповіддю про особливості перебудови на «Південному машинобудівному заводі». Ген. директор висловив думку колективу про те, що існуючий протягом багатьох років господарський механізм є гальмом на шляху розвитку економіки і його потрібно негайно змінювати, необхідна фундаментальна перебудова, смілива ломка невиправданих життєвих форм і методів управління виробництвом, стилю господарської діяльності. На підприємствах об'єднання активно запроваджувались економічні методи управління виробництвом, повний господарський розрахунок, співпраця з постачальниками на пряму. В своїй доповіді він чітко підкреслив, що саме колектив підприємства має самостійно визначати, які форми організації праці застосовувати, їхню кількість для досягнення найбільшої ефективності, виходячи з технології і специфіки виробництва²⁶.

29 жовтня 1988 р. відбулася чергова XXVIII звітно-виборна партійна конференція ВО «Південмаш», де виступив генеральний директор об'єднання Леонід Кучма. Він зупинився на основних проблемних моментах, які існували на підприємстві. По-перше, керівник рекомендував парткому звернути свою увагу на житлове будівництво, введення в експлуатацію квартир для працівників. Також акцент спрямовувався на збільшення виробництва продуктів харчування в підсобних господарствах, так як існували проблеми щодо повноцінного харчування на заводі. Головну роль очільник «Південмашу» відводив госпрозрахунку, а також необхідності навчитися рахувати гроші, співставляти свої витрати з заробленими коштами. Як висновок, Л. Кучма зазначив наступне: «Необхідно навчитися рахувати. Ні головний інженер, ні головні спеціалісти об'єднання не повинні приймати рішень без врахування їхньої економічності. Потрібно відмовитися від практики придбання обладнання без отримання економічної ефективності, а також від практики укладення господарських договорів без явної користі»²⁷.

23 грудня 1988 року було проведено обласну партійну конференцію Дніпропетровської області. Основним питанням порядку денного були вибори членів обкому КПУ. Делегати зібрання запропонували 139 кандидатів для обрання. В числі цих представників був Леонід Кучма,

генеральний директор ВО «Південний машинобудівний завод», який дістав підтримку всіх 834 делегатів²⁸.

В червні 1990 року відбулася обласна партійна конференція, на якій розглядали питання про кандидатури, які пропонувалось обрати до складу виборних органів КПРС та КПУ. В рішенні конференції було рекомендовано кандидатуру Кучми Л. Д. для обрання на черговому ХХVIII з'їзді КПУ до складу Центрального Комітету²⁹. Проте на ХХVIII з'їзді КПУ 19–23 червня Леонід Кучма не балотувався і не був висунутий для обрання до складу ЦК КПУ, що було досить неоднозначно сприйнято в партійному керівництві. Швидше за все, на його вибір вплинула суспільно-політична ситуація в республіці, яка на той момент була досить напруженою. До того ж, з березня він перебував уже в статусі народного депутата ВР УРСР XII скликання, яка стала активним політичним суб'єктом в житті республіки і це було значно перспективніше бути учасником бурхливих доленосних подій, які відбувалися в державі, ніж простим статистом, перебуваючи в ЦК.

19 жовтня 1990 р. відбулася чергова звітно-виборна партійна конференція «Південмашу», на якій працівники об'єднання обговорили соціально-економічне і політичне становище в країні. Леонід Кучма в своєму виступі піддав сумніву ефективність суміщення і поєднання різних посад в руках М. Горбачова, що призвело до відсутності сильної президентської влади. Він відзначив, що партія переживає системну кризу і що 19 мільйонів членів – це не одностороння думка, а власники однакових червоних книжечок – партійних білетів. Крім того, ген. директор визнав, що більшість вступали в партію задля отримання певних благ, власної реалізації, кар'єрного просування. Звідси його висновок: «Партійна приналежність – це не ступінь переконаності. А без переконаності немає дисципліни, а без дисципліни немає партії»³⁰.

Протягом кінця 1990 – початку 1991 рр. відбувається всесоюзне обговорення і підготовка до референдуму щодо долі СРСР. Не оминув цей процес і «Південмаш». В грудні 1990 пройшло декілька зібрань партійно-господарського активу щодо суспільно-політичної ситуації, де це питання дискутувалось досить жваво, інколи навіть дуже активно. 4 березня 1991 р. на зборах комуністів виробничого об'єднання виступив зі словом генеральний директор «Південмашу» Леонід Кучма. В своїй промові він висловився, особисто як директор, за існування СРСР. Тим не менше, визнав той факт, що в колективі є немало працівників, які не підтримують таку позицію. Щодо питань, які виносились на референдум, Кучма висловився позитивно щодо їхньої підтримки. Проте водночас зазначив: «Ми згодні ввійти в Союз, але в той, де Україна буде суверенною державою. А інший Союз нам непотрібний. Це моя особиста думка. Але спустимся на землю. Сьогодні самостійно ми не проживемо. У нас висмоктали нафту, газ, вирубали ліс. Ми будемо змушені йти з простягнутою рукою. Саме тому Союз нам потрібний. Вся історія говорить, що Білорусь, українці, росіяни ніколи окремо не жили»³¹.

Таким чином, слід підсумувати, що «дніпропетровський період» діяльності другого українського президента є, по-суті, базовим для формування його як політичного лідера. Успішне просування по партійній кар'єрі, науково-виробничій сфері, особисті якості, авторитет та підтримка керівництва і колективу зумовили впевнений, проте непростий поступ на шляху до політичних вершин. Обрання в березні 1990 року народним депутатом України зафіксувало його статус як визнаного лідера Дніпропетровщини та «червоного директора» в майбутньому. Це відкривало можливості для інкорпорації в «київську еліту» та вихід на значно вищий рівень, ніж був на «Південмаші». Політична вага та вплив промисловців- господарників підприємств південно-східних регіонів УРСР продовжували зростати, що в кінцевому рахунку призведе до висунення та призначення Леоніда Кучми прем'єр-міністром України, а потім і обрання Президентом.

¹Литвин В. М. Політична арена України: Дійові особи та виконавці. – К., 1994. – 495 с.

²Бондаренко К. П. Леонид Кучма: портрет на фоні епохи. – Харьков, 2007. – 635с.

³Платонов В. Южное созвездие: [в 2 кн.]. – Днепропетровск, 2008. – Кн. 1.: Главные и генеральные. – 2008. – 400 с.

⁴Горбулін В. Без права на покаєння. – Харьков, 2010. – 383 с.

⁵Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. П-3719. – Оп. 3. – Спр. 244. – Арк. 55.

- ⁶ Там само. – Ф. П-3719. – Оп. 10. – Спр. 26. – Арк. 33–35.
- ⁷ Там само. – Ф. П-19. – Оп. 97. – Спр. 698. – Арк. 23–24.
- ⁸ Там само. – Арк. 26.
- ⁹ Там само. – Арк. 27–30.
- ¹⁰ Там само. – Ф. П-3719. – Оп. 17. – Спр. 29. – Арк. 6–7.
- ¹¹ Там само. – Ф. П-19. – Оп. 97. – Спр. 698. – Арк. 32–35.
- ¹² Горбулін В. П. Зоряні орбіти В. Ф. Уткіна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/personalities/visoki-orbiti-volodimira-utkina-shtrihi-do-portreta-generalnogo-konstruktora_.html
- ¹³ Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 18. – Оп. 50. – Спр. 5. – Арк. 127–128.
- ¹⁴ Там само. – Ф. 18. – Оп. 50. – Спр. 1. – Арк. 126–131, 155–162.
- ¹⁵ Там само. – Ф. П-3719. – Оп. 19. – Спр. 12. – Арк. 9.
- ¹⁶ Платонов, В. Вказ. праця. – С. 205–206.
- ¹⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 2471. – Арк. 11.
- ¹⁸ Там само. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 889. – Арк. 98.
- ¹⁹ Там само. – Спр. 845. – Арк. 64, 95.
- ²⁰ Там само. – Спр. 662. – Арк. 124–125.
- ²¹ Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. П-19. – Оп. 97. – Спр. 698. – Арк. 56–57.
- ²² Центральний державний архів громадських об'єднань. – Ф.1. – Оп.25. – Спр. 3066. – Арк. 206–209.
- ²³ Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. П-19. – Оп. 97. – Спр. 698. – Арк. 59–61.
- ²⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 925. – Арк. 147.
- ²⁵ Днепр вечерний № 140 від 05.09. 1998 р. – С. 3.
- ²⁶ Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. П-19. – Оп. 90. – Спр. 10. – Арк. 45–49.
- ²⁷ Там само. – Ф. П-3719. – Оп. 31. – Спр. 30. – Арк. 52–57.
- ²⁸ Там само. – Ф.19. – Оп. 93. – Спр. 2. – Арк. 143–152.
- ²⁹ Там само. – Оп. 95. – Спр. 1. – Арк. 184–189.
- ³⁰ Там само. – Ф. П-3719. – Оп. 31. – Спр. 64. – Арк. 38–40.
- ³¹ Там само. – Спр. 67. – Арк. 31.

В статье исследуется трудовая и общественно-политическая деятельность Леонида Кучмы в 1975–1990 гг. Проанализированы факторы и влияния, которые способствовали формированию и становлению Леонида Кучмы как политического деятеля и лидера государства.

Ключевые слова: Кучма, «Южмаш», партком, генеральный директор.

The article investigated political activity of Leonid Kuchma in 1975–1990. The factors and influences that contributed to the formation and establishment of Leonid Kuchma as a politician and leader of the state were analyzed.

Keywords: Kuchma, «Pivdenmash» party committee, director general.